

petencijama (oni koji govore strane jezike, stručnjaci, menadžeri) i pripadnici političke i gospodarske elite. Analizirana su i osobna očekivanja mladih od ulaska Hrvatske u EU. Očekuju prije svega mogućnosti rada i studiranja u drugim europskim zemljama i šanse za trajno preseljenje. Gotovo 2/3 mladih (i trećina starijih) želi na dulje vrijeme ili trajno otići u inozemstvo. Na trajni odlazak u inozemstvo češće pomišljaju nezaposleni ispitanici, ispitanici koji nisu religiozni odnosno oni koji nisu čvrsto konfesionalno opredijeljeni, ispitanici s pozitivnom slikom o EU i oni koji se ne osjećaju građanima Hrvatske.

U tekstu *Znanje i informiranost mladih o Europskoj uniji* Ivona Mendeš analizira informativne navike mladih te njihovu informiranost o EU. Mladi u Hrvatskoj u usporedbi sa starijima znatno manje prate televiziju i radio, otprilike podjednako čitaju novine (oko 50 posto ispitanika), dok mladi znatno češće koriste informacije s interneta (no još uvijek samo oko četvrtine). Što se tiče strukture informacija koje mladi prate u medijima, na prvom mjestu je zabava (oko 2/3) i sport (oko 1/2), dok ih samo oko 1/10 prati informacije o političkom životu, radu institucija vlasti i Europskoj uniji. I mladi i stariji imaju nerealnu percepciju vlastite informiranosti o EU i procesu hrvatskog približavanja Uniji: iako ih više od polovine tvrdi da su dobro informirani o EU (prema samo četvrtini ispitanika u zemljama proširene EU), građani zemalja članica znatno bolje poznaju institucije EU od hrvatskih ispitanika u oba uzorka. Ukratko, riječ je o informacijskom deficitu koji sami građani ne percipiraju.

Ova studija predstavlja kombinaciju politološke i sociološke analize. Svjedoči o kontinuitetu empirijskih istraživanja mladih koja se u Institutu za društvena istraživanja provode od sredine šezdesetih godina. Treba naglasiti da se radi o istraživačkoj skupini koja se jedina u Hrvatskoj kontinuirano bavi problematikom mladih. Različiti prilozi

iscrpno prikazuju aktualne stavove mladih Hrvatske o europskoj integraciji Hrvatske, ali i druge političke i društvene probleme. Rezultati se razlikuju od rezultata projekta koji su se do sada bavili mladima jer je istraživanjem obuhvaćen i kontrolni uzorak starijih ispitanika, što je omogućilo analizu eventualnih međugeneracijskih razlika. Istraživanje odnosa mladih prema europskom integracijskom procesu uključivši i pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji te njihovu sociopolitičku pripremljenost za uključivanje u taj proces vrlo je aktualna tema i kao takva pokazala se teorijskim i empirijskim izazovom za istraživače, što je vidljivo iz ove vrijedne studije.

Ankica Marinović Bobinac

RELIGIJA U SUVREMENOJ EUROPI. MUTACIJA SJEĆANJA

Grace Davie

Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2005., 286 str.

Knjiga *Religija u suvremenoj Europi. Mutacija sjećanja* uistinu je važan i provokativan pothvat. Grace Davie na briljantan način promatra i procjenjuje mjesto europske religije, propituje i revidira koncept sekularizacije, te primarno sociološkim pristupom nastoji sagledati sofisticirane i neuhvatljive veze između religije i šireg društva. Empirijski se studija temelji na različitim kvalitativnim i kvantitativnim sociološkim izvorima, pri čemu autorica ističe važnost povijesne dimenzije bez koje je nemoguće razumjeti religiju i religijski život europskih društava. Studija se sastoji od deset poglavlja u kojima Davie razvija punokrvnu sociološku analizu potkrijepljenu mnoštvom zanimljivih podataka koji daju uvid u recentne tendencije u sferi odnosa religije i društva u cjelini.

Prva dva poglavlja okvir su za ostatak knjige. Stoga će u prvom poglavlju *Činjenice i podaci: profil religije u suvremenoj Europi* Davie skiciranjem religijske karte ispitivati karakteristike religijskog života u zapadnoj Europi i prikazati načine na koje su se zajednički obrasci prelamali u nizu europskih nacija. Lajtmotiv ovog poglavlja jest balansiranje između jedinstva i raznolikosti, s obzirom da je pred Europom veliki izazov – na temelju zajedničkih karakteristika izgraditi europski identitet. Pri tom se inzistira na ekumenizmu jer europska religija »ustupa mjesto **religijama Europe**«.

Drugo poglavlje, *Teoretska gledišta*, uvod je u teorijsku raspravu. Davie ističe tri recentna modela interpretacije religije i religijskih fenomena – sekularizacijske teze Stevea Brucea, promišljanja o javnoj ulozi religije u suvremenom svijetu Joséa Casanove te provokativan koncept »autoriziranog sjećanja« Danièle Hervieu-Léger. Upravo koncept sjećanja kao način razumijevanja religije omogućava da se stara pitanja gledaju na drugačije načine, ali i postavlja niz novih pitanja.

Treće poglavlje *Zastupničko sjećanje 1: crkve* započinje propitivanjem veza između crkve i države. Koncept zastupničkog sjećanja temelji se na pretpostavci da se relativno malen broj ljudi može »brinuti« o sjećanju u ime ostalih, a zastupnička se uloga crkvi i svećenstva temelji na artikulaciji svetog u životnim ciklusima pojedinca i kolektiva. Institucionalne crkve su i dalje bitni faktori društvenog realiteta na svim razinama. Davie apostrofira aspekt financiranja crkvi u Europi te se bavi odnosom između financijske snage i religijske vitalnosti. Analizu proširuje na interni život nekih od crkava s posebnim razmatranjem svećenstva. S obzirom da je za rad zastupničkih institucija najbitnije održavanje liturgijske tradicije, kao odgovor na deficit svećenstva nastaju alternativni sustavi (održavanje mise bez svećenika, ključne participacije žena u obredima).

To ima konzekvence za nastavak i mutaciju sjećanja jer ulogu koju su nekad imali svećenici sada imaju laici, a sve veća uloga žene u crkvi utječe na obrasce pastoralne skrbi, tumačenje i prenošenje poruke.

Davie će u poglavlju *Zastupničko sjećanje 2: posjetitelji crkava* raspravljati o tradicionalnoj ulozi kršćanskih crkava kao institucija koje su pratile i legitimirale krajnje događaje ljudske egzistencije (rođenje, smrt i brak). Posljednjih par desetljeća europska društva proživljavaju signifikantne demografske transformacije koje definitivno utječu i na ranije navedene zaštitničke uloge crkve. Važnost religijskih organizacija u trenucima smrti Davie slikovito prikazuje analizom pokopa predsjednika Mitteranda i princeze Diane...

U nastojanjima da zadovolji zahtjeve postindustrijskog društva, obrazovanje se mijenja. U tim promjenama bitnu ulogu imaju crkve kao vlasnici i(li) upravitelji mnogih škola. Dio rasprave u poglavlju *Nesigurno sjećanje: religija u obrazovnim sustavima Europe* postavlja provokativna pitanja o pristupima pojedinih religijskih zajednica (Muslimani, Židovi) tim povlaštenim pozicijama. Jedna od ključnih tema ovog poglavlja je moralno, društveno i vjersko obrazovanje u obrazovnom sustavu. Pri tom je bitna distinkcija na konfesionalno (promiče obveze prema nekoj religiji) i nekonzfesionalno obrazovanje (potiče razumijevanje religije i prenosi informacije). Davie daje detaljne izvještaje religijske poduke u Finskoj, Njemačkoj, Italiji, Nizozemskoj i Francuskoj. U okviru rasprave postavlja se i pitanje o poziciji religije u životu mladih. Stoga autorica inaugurira koncept nesigurnog sjećanja i mogućnosti da religijsko sjećanje prestane postojati zbog visoke vjerske nepismenosti prisutne među mladima, ali i zbog primata nekonzfesionalnog obrazovanja. Ipak, ne treba zaboraviti da mlade duhovno zanima na drugačije načine pa autorica pravi distinkciju između religijskog znanja i religijske osjetljivosti.

Odnosi religije i medija zanimljiva su tema vezana uz posredovano sjećanje. S obzirom da mediji odražavaju stvarnost suvremene religije i stvaraju nove slike i sjećanja bitno je znati tko ima pristup stanicama za emitiranje i koji je segment populacije primatelj poruke. Televangelizam je prva tema kojom se Davie bavi u poglavlju *Posredovano sjećanje: religija i europski mediji*. Usprkos televanđeličkom uspjehu u SAD-u, u Europi on nije doživio naročiti uspjeh. Davie na maestralan način analizira pozitivne i negativne slike u medijima te eksploataciju vjerskih simbola, umjetničkih i biblijskih referenci u oglašavanju. Mediji preuveličavaju, ali i mijenjaju stoljetne obrasce vjerskog života. Mijenja li se načinom prenošenja priroda poruke? Kakav je utjecaj medija na religijsko sjećanje? Jesu li u konačnici mediji i sami postali oblik religije?

Pluralizam i pravo u centru su interesa poglavlja *Alternativna sjećanja 1: pluralizam i pravo*. Davie razmatra pravne definicije religije i raznolike načine na koje »vjerski« slučajevi dolaze na sudove. Svoju će analizu započeti novim religijskim pokretima koji s pozicije sekularnih Europljana predstavljaju negaciju racionalnosti, a za tradicionalne vjernike neprihvatljivu alternativu kršćanskom nauku. Za Davie, kao sociologinju, oni predstavljaju test tolerancije i pluralizma. Analizu proširuje ukazivanjem na drastično smanjivanje židovske zajednice i na poziciju muslimanske zajednice. Jedan aspekt debate o povećanom pluralizmu vjerskog života ukazuje na vezu alternativnih i konfliktnih sjećanja, a granica među njima je, prema Davie, kontinuum. Osjećaj identiteta nije nužno negativan, iako može biti marker odvajanja skupina. Ipak neke se vjerske razlike u kombinaciji s drugim faktorima mogu pretvoriti u nasilne sukobe (Balkan, Sjeverna Irska). U tu se svrhu Davie prisjeća epizode Rushdie i afere *foulard* u Francuskoj.

U poglavlju *Alternativna sjećanja 2: vjerske inovacije* autorica analizira prirodu

i forme vjerskih inovacija kreiranih unutar matične tradicije te konstatira kako novi oblici vjerskog života izranjaju iz starih i u dijalogu s njima. Inovacije ne nastaju u vakuumu. Inspiracija za njih izranja iz promjenjivih percepcija suvremenog svijeta i pozicije religije. Religioznost *new agea* i novi oblici religioznosti središnja su tema ovog poglavlja. *New age* je novi način odgovora na tradicionalne oblike religije, reakcija na suvremenost, ali i njezin produžetak jer svojim oblikom pristaje suvremenom svijetu. Analizu vjerskih inovacija Davie obogaćuje primjerima konzervativnih katoličkih inovacija radikalnih formi, posebnih prigoda i vjerskih svetkovina. Pojam mutacija implicira promjenu radi bolje prilagodbe okolini pri čemu je bitna ne samo procesualnost već i predmet mutacije. Ne samo da vjerske manjine pronalaze načine preživljavanja u većinskoj kulturi već se postavlja pitanje jesu li i sami kršćani danas u situaciji dijaspore. O pitanju intaktnosti kršćanskog sjećanja Davie će raspravljati i u idućem poglavlju.

»Ispričati priču« zapisanu u kamenu, književnosti, umjetnosti općenito, ključna je fraza poglavlja *Estetsko ili simboličko sjećanje: kulturna sfera*. Hodočašće je posljednjih godina postalo popularna forma duhovne obnove. Obzirom da su hodočasnici i turisti interferentne kategorije postavlja se pitanje odnosa turizma i hodočašća te važnosti estetike (arhitekture, glazbe...) kao nositelja sakralnog. Tako su katedrale ne samo utjelovljenje europske religijske baštine i nositelji sjećanja već i europski muzeji. Davie otvara jednu novu i izuzetno zanimljivu temu, do sada *terru incognitu*. Ista se matrica može primijeniti i na pitanja vjerskog i estetskog. Estetsko ili kulturno sjećanje povezano je s kršćanskom tradicijom i uvelike je netaknuto, ali nismo sigurni, briljantno zapaža Davie, imaju li Europljani pristup tom sjećanju na način koji je vrijedio za njihove pretke. Obzirom da je kulturno sjećanje društveni konstrukt

ono zahtijeva znanje i osposobljavanje da preživi kao sjećanje. Hoće li učitelji i njihovi učenici biti sposobni za imaginacijske skokove kako bi razumjeli judeo-kršćanske naracije i njihovo simboličko predstavljanje u umjetnosti i arhitekturi?

U posljednjem poglavlju *Zaključak: mutacija sjećanja* Davie niz europskih tema promatra na temelju koncepta sjećanja, pri čemu ističe dva ključna pitanja – pitanje intaktnog dominantnog kršćanskog sjećanja i pitanje diverzifikacije religije u suvremenoj Europi. Balans između te dvije teme najproblematičnije je pitanje u procjeni stanja religije Europe. Davie promišlja mogućnost obnavljanja starijeg sjećanja kršćanstva i njegovog iskorištavanja u afirmiranju sličnosti, ali se zalaže i za afirmiranje zdravih mutacija u religijskom naslijeđu. Stoga, razumijevanje religije kao oblika kolektivnog sjećanja treba sagledavati u tom svjetlu.

Definitivno se moramo složiti s konstatacijom Siniše Zrinščaka koji je u pogovoru *Religija u suvremenoj Europi: priča o neispričanoj priči* istaknuo kako se radi o informativnoj i edukativnoj, teorijski i metodološki provokativnoj knjizi o religiji. Grace Davie daje odgovore, ali postavlja i niz pitanja koja će zasigurno mnoge inspirirati na daljnja istraživanja i na bavljenje ovim kompleksnim fenomenima.

Marija Geiger

SOCIAL SECURITY SPENDING IN SOUTH EASTERN EUROPE: A COMPARATIVE REVIEW

Budimpešta: International Labour Office, 2005., 86 str.

Usprkos razmjerno velikoj pozornosti prema političkim i gospodarskim promjenama koje su proživjele u posljednjih 15

godina zemlje jugoistočne Europe, prilično je mala pozornost posvećena neminovnim promjenama u njihovim sustavima socijalne sigurnosti – shvaćenom u širem smislu kao oblicima zaštite od starosti, bolesti, nezaposlenosti i rashodima za obrazovanje. Ovu prilično veliku prazninu više je nego uspješno popunila nedavno izdana publikacija Međunarodne organizacije rada: *Social Security Spending in South Eastern Europe: A Comparative Review* (Rashodi za socijalnu sigurnost u jugoistočnoj Europi: usporedni pregled), što ju je uredio Róbert Gál, viši istraživač iz budimpeštanskog Centra za društvena istraživanja TÁRKI. Pregled obuhvaća zemlje koje su uključene u Pakt o stabilnosti za jugoistočnu Europu i to Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Hrvatsku, Makedoniju, Moldaviju, Rumunjsku te Srbiju i Crnu Goru. U prikupljanju i komentiranju podataka sudjelovali su i lokalni stručnjaci iz promatranih zemalja, a za Hrvatsku su bili zaduženi Siniša Zrinščak i Zoran Šučur. U svim promatranim zemljama sigurno postoji stalan manjak ili nepotpunost podataka tako da stvarno treba čestitati uredniku i sudionicima projekta na uspješno ostvarenoj zadaći. Zbog neusklađenosti prikupljanja podataka korištena su dva različita standarda. Dok je veća skupina zemalja izvještavala na temelju metodologije Međunarodnog monetarnog fonda, Albanija je to učinila u skladu sa standardom ESSPROS koji provodi Eurostat.

Rezultati istraživanja prikazani su u tri dijela publikacije. Prvi dio nudi širok uvid u socijalne rashode i njihovu usporedbu u promatranoj regiji. Tu se posebno razmatraju rashodi po funkcijama koju trebaju obaviti, odnosno u kojoj mjeri mirovine, naknade za vrijeme nezaposlenosti i bolesti zamjenjuju neostvoreni dohodak. Iako postoje određene sličnosti, promatrane se zemlje jako razlikuju po većini demografskih obilježja. Tako je stopa demografske ovisnosti – izražena kao ukupan